

ЗАКАРПАТТЯ В КОНЦЕПЦІЯХ ОУН У 1937 – 1938 РР.

Необхідною передумовою відновлення самостійної України була зміна міжнародної політичної ситуації, тому в 1920 – 1930-х рр. українські націоналісти орієнтувалися на держави, які прагнули до ревізії Версальсько-Вашингтонської системи мирних договорів і спрямовували свою діяльність проти СРСР та Польщі. Такими країнами були Німеччина, Литва, Італія та Японія. Зокрема, Німеччина прагнула анулювати згадану систему, і ОУН була зацікавлена в цьому, адже відтак виникли би сприятливі умови для відновлення самостійної України.

Проблемам розвитку Закарпаття була присвячена розвідка Ріко Ярого, яку він написав за дорученням Проводу українських націоналістів (ПУН) ще в червні 1928 р. Вона була надрукована в брошурі “Українське питання – проблеми миру”, що випускалася з нагоди запланованого проведення Конгресу національних меншин та повинна була посприяти висвітленню українського питання на міжнародному форумі¹. На Конгресі українських націоналістів у 1929 р. з доповіддю про Закарпаття виступав Ріко Ярий на засіданні політичної комісії².

З 1937 р. до розробки зовнішньополітичної програми ОУН залучено Ореста Чемеринського – “Ярослава Оршана”, який у ПУН займав посаду заступника референта з культурно-освітньої праці. У брошурі “Де стоїмо?” він простежив етапи діяльності українського визвольного руху в контексті міжнародної політики. Чемеринський робить висновок, що фронт поневолених націй має збігатися з антимосковським і що основною метою ОУН слід вважати розпад СРСР на національні держави. Єдину можливість актуалізації української проблематики в міжнародній політиці він бачив у початку великої світової війни. Автор проаналізував позиції легальних українських партій у Польщі та екзильного уряду УНР, охарактеризувавши їх як угодовські, опортуністичні та відірвані від політичних реалій. Орест Чемеринський вважав, що тільки ОУН у формі “українського ордену” зможе здобути державність. Він наголошував, що Організації насамперед потрібно дбати про власні інтереси: “Українська політика в часі нашої короткої державности й довго після неї була і є нерозривно зв’язаною з комплексом “симпатій” й “антипатій”, і це було одним з наших найбільших нещасть. Вірили й вірять, що можна рахувати на чиїсь ірраціональні симпатії до нас та на чиїсь антипатії до наших ворогів; думали й думають, що вільно нам коли не будь казати, що ця або друга нація нам “більше симпатична” від другої й тому треба “шукати” союзу з нею”³.

У наступній брошурі О. Чемеринський з’ясовує завдання українського націоналізму в загальноєвропейському контексті. Він намагається розглянути поняття Європи у географічній, расовій, економічній, політичній і культурній площинах; окремо аналізує расову теорію Третього Райху та націоналістичні революції кінця XVIII – початку XX ст. Автор робить висновок: “Український націоналізм займає сьогодні між іншими націоналізмами окремішнє місце постільки, що він є в першій мірі ідеєю ви-

зволення з-під чужонаціонального ярма [...]. Український націоналізм наставлений на тотальну мобілізацію нації – в ім'я боротьби за творчі цілі державности, національної спільноти, за буття нації”⁴.

Цікавий погляд на геополітичну роль України виклав член ПУН Іван Габрусевич у праці “Місце України в світі” (травень 1939). Він зазначав, що вміле дотримання основ зовнішньої політики українського визвольного руху щодо інших поневолених народів дасть змогу йому отримати моральний капітал і збільшити свою питому роль у грі світових наддержав⁵. У статі “Український міт”, опублікованій в альманасі “Ідея у наступі” (1938), І. Габрусевич стверджував, що український визвольний рух повинен очолити боротьбу за звільнення всіх поневолених Москвою народів, використовуючи свої потенційні можливості – географічні, людські, культурні і морально-політичні. Застосовуючи лише таку тактику в зовнішній політиці, ОУН зможе досягти відновлення української державности⁶.

В “Українській військовій доктрині” Михайла Колодзінського розкрито перспективи майбутньої національної революції, наголошено на необхідності державного відродження і створення великих осередків військової сили. Праця складається з трьох розділів: історико-політичного, огляду географічних кордонів України й викладу стратегії визвольної боротьби. Готуючись до майбутньої великої війни, М. Колодзінський стверджував: “Наша революція – це початок здійснення історичної місії України”⁷. У його розумінні воєнна доктрина повинна мати виразні наступальні риси та орієнтуватися на ведення тотальної війни за незалежну Українську Державу. Основною метою автора стало з'ясувати характер майбутнього конфлікту. “Наші теперішні приготування, – зазначав М. Колодзінський, – мусять відповідати політичним вимогам ОУН та духові часу. Не важно, де буде організовуватись армія – над Дніпром, на Закарпатті, Поліссі чи в Америці, нам не треба гамувати духа народу і не душити його малими планами. Треба розбудити в ньому воєнний запал та жадобу боротьби проти кожного, хто проти нас. Впоїти в масу переконання, що все це наше, що це нам дав Бог і що від нас залежить це все забрати. Це найголовніші завдання сьогоденного військового відділу при ОУН”⁸.

Також Михайло Колодзінський був автором популярної в середовищі ОУН концепції “будови держави від першого села”, яку він сформулював в ході державотворчих процесів у Карпатській Україні в 1938 – 1939 рр. За сприятливих для початку збройного повстання умов націоналісти повинні проголошувати Українську Державу і народну революційну владу в кожному населеному пункті, де це можливо. Згодом влада централізуватиметься в повітових містах. Таким чином мали створюватися повстанські республіки⁹.

Зі зміною геополітичної ситуації в Європі поряд із далекосхідним вектором для ОУН важливого значення набуло Закарпаття. У листопаді 1937 р. Є. Коновалець скликав нараду ПУН стосовно подальшої політики ОУН у Закарпатті (“Мюнхенська конференція”). У ній взяли участь Ріко Ярій, Я. Барановський, пполк. В. Колосовський, Михайло Селешко, В. Стахів, Орест Чемеринський, Степан Давидович. Уважаючи, що цей регіон у майбутньому зможе відіграти вагомий політичний та військово-стратегічний роль у боротьбі проти Польщі та СРСР, Провідник ОУН запропонував створити Окремий штаб ПУН для справ Закарпаття. Структура утвореного у Відні в лютому 1938 р. штабу об'єднувала два профільні сектори: політичний, до якого належали Р. Ярій – “Карпат” (відповідав за зовнішню політику), Я. Барановський – “Борис”, М. Сціборський – “Органський”, О. Сенік – “Канцлер” (займались організа-

ційними справами та внутрішньою політикою), О. Чемеринський – “Оршан” (завідував пресою та інформаційною діяльністю), та військовий сектор, у якому працювали полк. М. Колодзінський – “Генерал”, ген. М. Капустянський – “Низола”, ген. В. Курманович – “Торк”, полк. Р. Сушко – “Сич”, пполк. В. Колосовський. Досягненням новоствореного штабу була розпочата 16 вересня 1938 р. трансляція українських передач із віденської радіостанції¹⁰.

У нових зовнішньополітичних обставинах почалося формування концепції щодо Закарпаття. Влітку 1938 р. у Парижі заходами військового штабу ПУН вийшла друком третя брошура О. Чемеринського “Закарпаття”. Тут він поставив собі за мету подати вичерпний історичний опис політичної, соціальної та географічної історії краю в контексті загальноєвропейської політики, визначити роль Закарпаття у всеукраїнському визвольному русі та у планах ОУН. Він стверджував: “Перша небезпека, що грозил, грозить і далі Закарпаттю: стати предметом порозумінь між якимись державами, і на підставі цього порозуміння впасти жертвою чи то збройної, чи то мирної окупації новим займанцем. Друга небезпека лежить у тому, що між українцями чи то Закарпаття, чи то поза ним – можуть знайтись сили, що будуть готові запродати Закарпаття якій-небудь чужій силі. Як приклад такої можливості можна навести “будапештський акт” гетьмана Скоропадського, який за невелику суму обіцяних грошей, підписав у 1929 р. в Будапешті договір, яким зрікся Закарпаття на користь Угорщини”¹¹. Розв’язання політичної проблеми Закарпаття автор бачив у рамках вирішення майбутнього всієї України: “Першим практичним висновком буде створення тут політичної сили – в протиставленні до всіх агентур Праги, Будапешту, Москви й Варшави, які діють на Закарпатті. Цим агентурам мусить бути виповіджена найрішучіша війна в ім’я власних ідеалів: великих, ясных захоплюючих, в ім’я ідеалів революційних, що мобілізують до боротьби за УССД”¹². Автор брошури вважав, що Чехія, Словаччина, Закарпатська Україна повинні існувати як самостійні держави, уклавши пакт про добросусідство. Закарпаття мало би стати зав’язком української державності, приймаючи до себе українських політичних емігрантів із різних країн Європи. Завдяки інвестуванню капіталу української еміграції Закарпаття могло долучитися до світового господарського процесу¹³. Щодо місця ОУН у майбутньому політичному житті краю О. Чемеринський зазначав: “Закарпаття може орієнтуватись тільки на ту єдину соборну, понадпартійну силу української дійсності, якою є організований український націоналізм. В тісному зв’язку з ним і стосуються організацій методи. Закарпаття виробить собі певну особливу їх надбудову. Ця надбудова буде пристосована до сьогоднішніх умов боротьби на Закарпатті”¹⁴.

Німецькомовне видання цієї брошури було зорієнтоване на вищі політичні та військові кола Німеччини як потенційного союзника ОУН у Європі – воно мало привернути їхню увагу до української проблематики й, зокрема, до долі Закарпаття. Провідні члени ОУН, як і керівники найбільших закарпатських політичних партій, сподівалися, що, розв’язавши проблему Судетів на користь німців, Німеччина, за аналогією, підтримає українців у Закарпатті. У брошурі зазначалося: “В момент успішного завершення змагань судейських німців, вся Ч[ехо]С[ловацька]Р[еспубліка] незвичайно захитається й чеська національна думка стане на вирішальній історичній точці. Саме в цей критичний момент Закарпаття зможе підперти активно й зреалізувати свою ідею. [...] Така розв’язка чехословацької проблеми посприяє постанову спільних мадярсько-польських кордонів, що вело б, напевно, до захитання рівноваги в середній Європі. До цього, зокрема, не допустила б ніколи Німеччина”¹⁵.

На основі брошури О. Чемеринського влітку 1938 р. ПУН підготував “Платформу Закарпаття” з десяти пунктів – своєрідну програму діяльності ОУН у краї. Згодом її також прийняла закордонна делегація Карпатської України – як базу для подальшого плану дій у дипломатичній ділянці¹⁶. На думку члена ПУН ген. Миколи Капустянского – “Низоли”, Чехословаччина разом з Карпатською Україною посідала ключову позицію на Сході Європи і творила своїм геополітичним становищем та поважним стратегічно-економічним потенціалом перепону для військового просування Німеччини на Схід. Також вона була зручним плацдармом для радянських та антантівських армій¹⁷.

У рамках роботи військового штабу ПУН 1938 р. Михайло Колодзінський закінчив розвідку “Воєнне значення та стратегічне положення Закарпаття”. У ній він визначив основні напрями діяльності ОУН та ймовірний розвиток майбутніх подій. Колодзінський зазначав, що після підписання радянсько-чехословацького договору до Закарпаття прикута особлива увага провідних військово-політичних держав світу і згодом цей регіон може стати основною базою для радянських військ та авіації. Він констатував: “Під оглядом стратегічним, Закарпаття було б неоціненним для оборонної системи української держави. [...] Сильно уфортифіковані Карпати зможуть здержати ворожий наступ зрівно з полудня як і з заходу. В цьому випадку має для нас неоціненне значення Лемківщина. З неї ми вічно будемо загрозувати полудневій Польщі. Ніякий поляк не відважиться перейти на схід від Вісли, якщо поперед не буде здобутою Лемківщина, сполучена фортифікаційною системою з Перемишлем і Львовом”¹⁸. Колодзінський підкреслював, що Закарпаття за короткий час можна було б перетворити у природний плацдарм-фортецю, своєрідну українську лінію Маннергейма¹⁹.

У травні – жовтні 1938 р. КЕ ОУН З розгорнула активну діяльність, спрямовану на здобуття автономного статусу для Закарпаття та на підготовку її збройних сил. Від 24 жовтня 1938 р. офіціозом націоналістичної думки в Закарпатті став тижневик “Наступ” (редактор С. Росоха). У серпні 1938 р. КЕ поширила через місцеву пресу таку заяву: “Надходить великий час! Закарпаття мусить стати зародком одної Самостійної Соборної Української Держави від Попраду і Татрів аж до Каспійського моря і гір Кавказу! Стати цим зародком мусить бути для нас найбільшою честю! Ми будемо горді, що якраз ми перші будемо тими, що зачнуть відбудовувати Українську Державу. Що ми поможемо нашим братам скинути московське, польське й румунське ярмо. В цій відбудові поможе нам тільки єдність народу, велика віра в свої власні сили й віра в те, що Бог призначив нас повести свій народ до Волі!”²⁰.

На загальному з’їзді Першої української центральної народної ради в Ужгороді (1110 делегатів), який відбувся 4 вересня 1938 р., було створено парамілітарну організацію – Українську національну оборону (УНО). Її головою обрано В. Івановчика, заступником голови та організаційним референтом – І. Рогача, генеральним секретарем – С. Росоху. На з’їзді С. Росоха заявив, що “українське питання на Підкарпатті є частиною загального українського питання” і домагався інтервенції чехословацького уряду щодо Польщі в справі “нечуваного гноблення наших братів в Польщі”. У свою чергу І. Рогач закликав увесь український загаль до “будови єдиного українського залізного політичного тіла для здобуття політичної керми на Підкарпатті”²¹.

Керівництво УНО та КЕ ОУН З розповсюдили звернення “Українці Закарпаття!” від 25 жовтня 1938 р. де вказувалося: “Український Народе! Українські Націоналісти! Наша Україна переживає найтяжчі хвили поневолення [...]. На наше

українське Закарпаття простягають свої лапи мадяри, поляки, і циганська банда румунів. У відповідь ми їм скажемо: “Теть брудні лапи!”, бо Закарпаття було, є й буде українським. Залежно від того, як тепер поставимось, така буде наша майбутність. Тому закликаємо: від сучасний момент кожний клаптик української землі – фортеця українства. Тому передовсім українські землі під Польщею, а також Буковина і Бессарабія мусять дати зі свого боку всі свої сили для підготування хвилі великого зриву цілого українського народу. Хай живе Соборна Україна! Хай живе Українська Національна Революція! Ужгород. ХХІ року Української Національної Революції”²².

Наприкінці 1930-х років Закарпаття зайняло чільне місце у військових планах керівників ОУН. Це підтверджує утворення окремого штабу ПУН та обговорення ролі краю в майбутніх європейських подіях і загальнонаціональній визвольній боротьбі українського народу. Створення держави Карпатська Україна було зумовлено передусім клопіткою діяльністю у міжвоєнний період національно-патріотичних сил регіону в усіх сферах громадського і політичного життя. Водночас на її суспільно-політичні процеси вагомий вплив здійснював міжнародний фактор. Адже її недовге існування збіглося з політичною кризою в Центрально-Східній Європі, ліквідацією Чехословаччини та окупацією Закарпаття Угорщиною.

¹ Кучерук О. Рико Ярий – загадка ОУН / О. Кучерук. – Львів, 2005. – С. 69.

² Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920 – 1930 роки. Видання третє / Петро Мірчук / [автори і упор. доповнень: О. Дарованець, В. Мороз (відп. ред.), В. Муравський, М. Посівнич]. – Київ: УВС, 2007. – С. 91.

³ Оршан Я. Де стоїмо? / Ярослав Оршан. – Париж, 1937. – С. 16–19.

⁴ Оршан Я. Доба націоналізму / Ярослав Оршан. – Париж, 1938. – С. 31–32.

⁵ Габрусевич І. Місце України в світі. (На правах рукопису) / Іван Габрусевич. – Б. м. в., 1940. – С. 11–14, 44–51.

⁶ Габрусевич І. Український міт / Іван Габрусевич // Визвольний шлях. – Лондон, 1980. – Кн. 3. – С. 271.

⁷ Колодзінський М. Українська воєнна доктрина / Михайло Колодзінський. – Торонто, 1957. – С. 4–10.

⁸ Колодзінський М. Українська воєнна доктрина / Михайло Колодзінський. – Торонто, 1957. – С. 22–23, 28.

⁹ Гайвас Я. Воля ціни не має / Ярослав Гайвас. – Торонто: “Срібна сурма”, 1971. – С. 156.

¹⁰ Стахів В. Почалося в Ужгороді, а закінчилося в Мармароському Сиготі. Декілька фрагментів подій з новішої історії Закарпаття з приводу 15-річчя постанови держави Карпатська Україна / Володимир Стахів // Вісті. – Мюнхен, 1954. – Ч. 11–12. – С. 7–10; Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 549; ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 7346. – Арк. 1–3.

¹¹ Оршан. Закарпаття. – Париж, 1938. – С. 22.

¹² Оршан. Закарпаття. – Париж, 1938. – С. 24.

¹³ Оршан. Закарпаття. – Париж, 1938. – С. 26–28.

¹⁴ Оршан. Закарпаття. – Париж, 1938. – С. 30.

¹⁵ Оршан. Закарпаття. – Париж, 1938. – С. 26–27.

¹⁶ Химинець Ю. Тернистий шлях до України / Юліан Химинець. – Ужгород: “Гражда”, 1996. – С. 240.

¹⁷ Вегеш М. Сторінки історії ОУН-УПА в Закарпатті (1929 – 1939) / Микола Вегеш // Сучасність. – Київ, 2001. – № 2. – С. 89.

¹⁸ На зов Києва: Український націоналізм в другій світовій війні. Збірник статей. – К., 1993. – С. 132.

¹⁹ Бурун [Колодзінський М.]. Воєнне значення й стратегічне положення Закарпаття // Війна й техніка. Воєнно-науковий збірник. – [Париж], 1938. – С. 34–48.

²⁰ Росоха С. Спомини: Події та люди на моєму життєвому шляху / Степан Росоха / [уклад. В. Худанич]. – Торонто – Ужгород: “Мистецька лінія”, 2001. – С. 76–77; На зов Києва... – С. 36.

²¹ Нова свобода. – Ужгород, 6.09.1938. – С. 2.

²² Басараб В. Августин Волошин. Нові документи і матеріали про життя і смерть президента Карпатської України / В. Басараб, М. Вереш, В. Сергійчук. – Ужгород, 2006. – С. 41–44; Samuś P. Akcja “Łom”. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP / P. Samuś, K. Badziak, G. Matwiejew. – Warszawa, 1998. – S. 81–82.

Микола Посівнич.

Закарпаття в концепціях ОУН у 1937 – 1938 рр.

В статті проаналізовано напрямки діяльності національних сил в розбудові державності в Закарпатті у 1937 – 1938 роках, охарактеризовано ідеологічні концепції, стратегію і тактику ОУН у розвитку українського національно-визвольного руху.

Mykola Posivnych.

Zakarpattia as envisioned by the OUN in 1937 – 1938.

The article analyzes the activities of the national forces in the development of statehood in Zakarpattia in the years 1937 – 1938. In addition, the article focuses on the OUN's ideological approach, strategy and tactics as part of its contribution towards the development of the Ukrainian national liberation movement.